

11.8.3 SEZNAM LITERATURY (bibliografie) na konci díla by měl obsahovat v abecedním pořadí podle příjmení autorů hlavní prameny, z nichž autor čerpal, případně další nejdůležitější literaturu k danému tématu. Rozsah bibliografie by měl být úměrný délce textu (tj. jiný bude u časopiseckého článku, jiný u monografie). O úpravě bibliografického řádku viz výše oddíl 11.4. V tomto seznamu se dále uvádí úplná bibliografie všech pramenů uvedených v textu. Zejména by měl autor dbát na to, aby zde čtenář našel dostatečnou informaci o všech důležitých dílech, která byla zkráceně citována v poznámkách nebo v textu s odkazem na tento seznam.

U některých publikací se využívá i možnost uvádět dílčí, výběrové bibliografie na konci jednotlivých kapitol, pokud tyto kapitoly tvoří samostatné, uzavřené celky.

11.8.4 SEZNAM TABULEK A VYOBRAZENÍ by měl obsahovat všechny popisky jednotlivých tabulek/obrázků s odkazem na příslušnou stránku v textu. Např.:

<i>Obr. 1: Funkce měření rychlosti</i>	s. 35
<i>Obr. 2: Odebírání vzorků pro identifikaci v různých časových okamžicích</i>	s. 37
<i>Obr. 3: Stavové schéma modelu s pozorovatelem a stavovým regulátorem</i>	s. 39
<i>Obr. 4: Realizace polohové smyčky</i>	s. 44
<i>Obr. 5: Idealizovaná polohová smyčka</i>	s. 45
<i>Obr. 6: Součinnost regulace polohy (nahore) a rychlosti (dole)</i>	s. 46

12 GRAFICKÁ ÚPRAVA VĚDECKÉHO TEXTU

12.1 ■ ÚPRAVA RUKOPISU

K základním požadavkům kladeným na autory vědeckých a odborných textů patří nejen jejich odborná způsobilost a schopnost předat sdělení v požadované formě, ale i základní dovednosti spojené s technickou realizací rukopisu. Kromě vědeckých prací vypracovaných pro interní potřebu daného pracoviště nebo úzkého okruhu odborníků (diplomové, kandidátské, disertační práce, průběžné a závěrečné zprávy výzkumných nebo grantových úkolů apod.), které se obvykle rozmnožují jen v několika výtiscích, autoři vědeckých textů většinou počítají s publikováním své práce (článku, referátu, monografie, studie atd.) v tisku (ať již v časopisecké či knižní podobě), a proto musí svůj text před odevzdáním do tisku patřičně upravit.

Finálnímu produktu autora textu odevzdávanému výrobcí (grafickému úpravci) se nepřestalo říkat *rukopis*, ať jde o strojopis, výjezd z počítače či text odevzdaný na disketě. Rukopisem se totiž chápe textová předloha pro sazbu. Dnes již snad každý považuje za samozřejmé, že nelze rukopis odevzdat psaný rukou, nýbrž ve strojopisu anebo přepsaný na počítači. Jak má ale takový rukopis vypadat?

Hlavní požadavky kladené na odevzdávaný rukopis jsou dány celostátně platnou normou. Rukopis se odevzdává v konečné a jednotné pravopisné úpravě, nesvázaný, nesešitý, na volných listech formátu A4, které je nutno průběžně očíslovat v pravém horním rohu. Jeden list rukopisu má obsahovat 30 řádků po 60 úhozech včetně mezer.

Přecházíme-li od psacího stroje k psaní na počítači, nelze mechanicky přenášet zvyklosti z psaní strojem na psaní na počítači. Naopak je vhodné si uvědomit, že lze využít mnohých automatických funkcí textových editorů, které se na psacím stroji musely realizovat ručně. V počítači lze zadat např. číslování stránek, automatické zarovnávání textu do bloku, na střed aj., automatické dělení slov na konci řádku atd. Nerespektujeme-li či nevyužíváme-li dostatečně tyto funkce, do rukopisu se dostává mnoho zbytečných chyb, které později zdržují při dalším zpracovávání textu (např. ruční dělení slov na konci řádku).

Na druhé straně se však musíme vyvarovat některých dřívějších zvyklostí z psaní strojem. Vezměme např. přechod na další řádek na pravém konci stránky, který se na stroji musel provést ručně. Naproti tomu počítač v rámci jednoho odstavce vytváří tzv. nekonečný řádek, který pak sám automaticky rozděljuje do řádků. Vyznačíme-li však přechod na další řádek mechanicky (tj. ukončíme-li řádek odentrováním anebo mechanickým rozdělením slova), aniž chceme ukončit odstavce, přidáme tím do textu znaky navíc, které je pak při dalším zpracování (při sazbě) nutno opět odstranit. Autorům, kteří začínají psát na počítači, působí problémy i chybějící či přebytečné mezery mezi slovy či u interpunkce, rozlišování nuly a velkého O, rozlišování malého písmene l a číslice 1, i využívání dalších funkcí, jako např. výběr velikosti a různých typů písma.

12.2 ■ GRAFICKÉ ZVÝRAZŇOVÁNÍ SLOŽEK TEXTU

Autor může text podle závažnosti informace graficky členit; jednotlivé části textu mohou být též zvýrazněny pomocí různé velikosti a typu písma (petit, kurziva, polotučné/tučné písmo, proložení textu, podtržení – viz dále). Různé typy písma jsou většinou záležitostí grafického úpravce a redakční přípravy pro tisk a řídí se normou ČSN 01 6910 z r. 1997 (Úprava písemností psaných strojem nebo zpracovaných textovými editory), případně normou ČSN 88 0220 (Úprava rukopisů pro sazbu). Celková grafická úprava vytištěného textu se navíc často podřizuje úzu jednotlivých časopisů či edic. Přesto má autor k dispozici mnohé grafické prostředky, kterých může využít ještě před odevzdáním rukopisu.

Různé typy grafického členění se využívají spíše u textů delších. U kratších textů se grafické členění uplatňuje v menší míře, zejména tam, kde je text prokládán množstvím příkladů, tištěných většinou odlišným písmem (např. petitem nebo kurzivou). Tím se také potvrzuje teze, že čím je odborný jazykový projev delší, tím je myšlenkově složitější, a proto je třeba jej více segmentovat.

Kromě různých typů písma se k členění a hierarchické výstavbě vědeckého a odborného textu používají i další grafické a technické prostředky, zejména označování jednotlivých částí textu (kapitol, odstavců apod.) číslicemi, písmeny a jejich nejrůznějšími kombinacemi s pomocí interpunkčních znamének – teček, závorek, pomlček (viz dále v odd. 12.8).

Podle ČSN 01 6910 se ke **zvýraznění textu** používá umístění na samostatný řádek, odsazení, vložení do uvozovek, změna velikosti písma (podružnější informace je možno psát menší velikostí písma, např. petitem, některá slova či nadpisy naopak písmem větším, než je základní text).

12.3 ■ TYPOGRAFICKÁ ÚPRAVA TEXTU

V rukopisu psaném na stroji (před odevzdáním do tisku) musí autor jiný typ nebo řez písma vyznačit předepsaným způsobem. U textových editorů se k tomuto účelu využívají příslušné funkce. Podle normy se používají tyto typy/řezy písma a způsoby jejich vyznačení:

12.3.1 Základní písmo hlavního textu: většinou jde o písmo stojaté, které v běžném textu autor neoznačuje. Toto stojaté písmo lze dále využít např. k odlišení jednoho slova uvnitř textu psaného kurzivou apod.

12.3.2 *Kurziva*, tj. ležaté písmo: v rukopisu se naznačuje podtržením vlnovkou, v elektronické verzi by měla být tato úprava před odevzdáním provedena. Kurziva se nejčastěji používá k označení příkladů v textu, k naznačení výrazů cizojazyčných, citově zbarvených apod.

12.3.3 *Prostrkané písmo*, tj. proložené jednou mezerou mezi všemi písmeny slova: v rukopisu se naznačuje podtržením přerušovanou čarou, případně na okraji stránky slovem prostrkaně nebo proloženě. Proložené (a stejně tak tučné a polotučné) písmo se využívá ke zvýraznění určité části textu (slova, věty). Při proložení se jednou mezerou prokládá i písmeno ch a připojená interpunkční znaménka; neprokládají se čísla a iniciálové zkratky. Mezi dvěma proloženými slovy jsou tři mezery.

12.3.4 *Polotučné/tučné písmo*: naznačuje se podtržením plnou souvislou čarou (jednoduchou, resp. dvojitou). Užívá se ke zdůraznění určitého pojmu, myšlenky, v nadpisech apod.

12.3.5 *VERZÁLKY*, tj. psáno velkými písmeny: v rukopisu lze vyznačit zkratkou VERZ. nad označeným textem.

12.3.6 *KAPITÁLKY*, tj. velká písmena, ale menší než verzálky: svou výškou

odpovídají malým písmenům základního písma textu, pouze počáteční písmeno je větší.

Při volbě různých prostředků členění textu je třeba mít na paměti, že je nelze používat nahodile, ale naopak promyšleně, tj. je nutno zachovávat jeden prostředek pro označení stejné funkce v celém textu (např. nelze střídát polotučné písmo a kurzivu ve stejné funkci). Při podtržení vybrané části textu se podtrhává souvisle celý (i víceslovný) vybraný text včetně mezer mezi slovy. Členicí znaménka připojená před a za zvýrazněný text (uvozovky, závorky, ...) se do zvýraznění zahrnují.

12.4 ■ ÚPRAVA NADPISŮ (TITULKŮ)

Lineárnost sdělení je v textu naznačena graficky – text postupuje na ploše lineárně zleva doprava (jde o konvenci, která může být i jiná – např. arabština postupuje zprava doleva, čínština shora dolů apod.). Proto také většinou umísťujeme nadpisy jednotlivých částí textu k levému okraji stránky nebo na střed, nikoli k pravému okraji.

Nadpisy větších částí textu se od předcházejícího textu oddělují dvěma prázdnými řádky, od následujícího textu jedním prázdným řádkem.

Číselně nebo abecedně označené nadpisy začínají od stejné svislíce jako text oddílů, další řádky víceřádkových nadpisů začínají od nové svislíce. Číselně ani abecedně neoznačené dílčí nadpisy se mohou psát na začátek odstavce, zvýraznit a ukončit tečkou. Text pak následuje bezprostředně za nadpisem na témž řádku.

12.5 ■ ODSAZENÍ TEXTU

Podle posledního znění ČSN 01 6910 z r. 1997 se začátky jednotlivých odstavců píšou buď se zářázkou (zpravidla pěti úhozů od levého okraje řádku), anebo nově i od levé svislíce. Zářázkou se rozumí prázdné místo na začátku první řádky textu v odstavci. (Lze ji nastavit tabulátorem.)

Pokud se první řádek v odstavci neodsazuje (tzv. bloková úprava, tj. psaní od levé svislíce, bez zářázky), mezi odstavci se vynechává 1 řádek, anebo se zvětší meziodstavcové mezery. Jestliže se první řádky odstavců píšou se zářázkou (odrážejí od levé svislíce), pak se mezi odstavci řádek nevynechává.

12.6 ■ PREZENTACE VÝČTŮ

Výčet bývá v textu naznačen uvozovací větou, která končí dvojtečkou nebo tečkou. Výčet může následovat hned za uvozovací větou, anebo na dalším řádku.

Výčet se umísťuje různě: od levé svislíce, se zářázkou, na střed řádku apod. Jednotlivé body (položky výčtu) lze označit arabskými nebo římskými číslicemi, písmeny abecedy, pomlčkami či jinými značkami, odrážkami (viz též odd. 12.8). Mezi označením položky výčtu vybraným grafickým prostředkem a vlastním textem se vynechává 1 mezer. Čtenář se ve výčtu orientuje lépe, jsou-li jednotlivé položky umístěny na samostatném řádku (není to však podmínkou).

Začínají-li položky výčtu malým písmenem nebo odrážkami, oddělují se na konci čárkou nebo středníkem; za posledním bodem je tečka, např.:

Problematiku pauz v procesu simultánního tlumočení můžeme rozdělit na dvě samostatné otázky:

a) způsob, jakým tlumočnické využívá pauz ve vystoupení řečníka;

b) způsob segmentace vlastního simultánního převodu v JC.

Začínají-li jednotlivé položky výčtu velkým písmenem (většinou tehdy, když jde o celou větu), na konci každé položky je tečka. Jsou-li jednotlivé body výčtu dostatečně graficky odlišeny (značkou a/nebo umístěním na samostatný řádek), interpunkční znaménka na konci se psát podle nové normy nemusí.

V následující ukázce je nejdříve krátký výčet zapojen do věty, další pak je číslován a jednotlivé položky obsahují celé věty:

*Podle teorie zdvořilosti, kterou vypracovali Brownová a Levinson (1978), má osoba autora i adresáta negativní tvář a pozitivní tvář, což je obrazné vyjádření přání, aby a) jí **nebyly kladeny překážky** a b) **dosáhla souhlasu**. Každý autor má racionální schopnost vybrat si takovou strategii, aby dosáhl maximálního efektu při minimální ztrátě tváře. Do volby strategie přitom vstupují tři kritéria:*

1. Sociální distance mezi autorem a příjemcem – ta je v případě vědeckého textu velká. Na tom nic nemění fakt, že mezi vědci

existují osobní kontakty. Jakmile začnou psát vědecký článek, osobní blízkost ustupuje sociální vzdálenosti, což se projevuje mj. tím, že se oslovení a druhá osoba nahrazuje osobou třetí (tj. autor se ve vědeckém textu, např. v polemice, neobrací k jinému autorovi přímo – v druhé osobě, nýbrž mluví o něm jako o osobě třetí).

2. Poměrný rozdíl v moci mezi autorem a příjemcem – ten je ovšem ve vědecké obci zpravidla malý.

3. Druh a stupeň požadavků kladených autorem na příjemce, tj. na vědeckou obec.

Poslední příklad ukazuje výčet číslovaný, na konci každé řádky (kromě poslední) bez diakritik:

Zatímco CARS model vznikl na základě analýzy kroků v úvodních pasážích vědeckých článků, Dayův model má spíše proklamativní hodnotu. Autor má v úvodu:

1. vyložit podstatu problému
2. zhodnotit dosavadní literaturu
3. popsat metodu výzkumu
4. uvést základní výsledky výzkumu
5. konstatovat závěry vyplývající z výsledků výzkumu.

12.7 ■ INTERPUNKČNÍ ZNAMÉNKA

Důležitým prostředkem grafického členění textu jsou interpunkční znaménka. Patří k nim tečka, čárka, otazník, vykřičník, středník, dvojtečka, tři tečky, apostrof, uvozovky, pomlčka, spojovník, závorky, lomítko. Jejich užívání se nazývá interpunkce. V češtině se všechna interpunkční znaménka kromě pomlčky připojují k předcházejícímu slovu, zkratce či číslu těsně, bez mezery (na rozdíl např. od Francie, kde se před středník, dvojtečku, otazník apod. přidává 1 mezera). Za každé interpunkční znaménko však náleží mezera. Následuje-li více interpunkčních znamének za sebou, patří mezera jen za poslední z nich, např. (viz Smetanova „Má vlast“). V tomto případě je tedy mezera až za tečkou.

Tečka za zkratkou na konci věty platí také jako tečka za větou (např. u výrazu *apod.*).

12.7.1 TEČKA

Tečka se nepíše za nadpisy, pokud jsou od dalšího textu odděleny graficky (např. vynechanou řádkou). Týká se to především titulních listů knih, nadpisů článků, kapitol, popisků obrázků, tabulek a grafů, a dále jmen autorů ukázek a citátů, pokud stojí na samostatném řádku. Za nadpisy, které jsou součástí textu a nejsou od ostatního textu odděleny jiným grafickým prostředkem, se tečka píše, i když nadpis nemá větnou formu.

S tečkou se píší všechny grafické zkratky: *aj., ap., apod., atd., atp., mj., např., n. (s. 38n. = a následující stránky, dříve psáno i 38nn.). příp., s., str., srov., tj., tzn., tzv., v. (viz), vs. (versus), zvl.* Jestliže věta končí zkratkou, další tečka se již na konci věty nepíše.

Je-li do textu vložena celá věta v závorce jako samostatná poznámka, tečka se píše za touto větou před ukončením závorky, např.:

V duchu pragmatické orientace je autor nabádán k tomu, aby měl neustále na mysli příjemce textu a formuloval text s neustálým ohledem na něj. (O pojmech autorská zodpovědnost vs. čtenářská zodpovědnost jsme se zmiňovali v kapitole 2.2 o intelektuálních stylech.)

Je-li však vložená poznámka v závorce chápána autorem jako pokračování předchozí věty, začíná malým písmenem a tečka se píše až za závorkou:

V duchu pragmatické orientace je autor nabádán k tomu, aby měl neustále na mysli příjemce textu a formuloval text s neustálým ohledem na něj (o pojmech autorská zodpovědnost vs. čtenářská zodpovědnost jsme se zmiňovali v kapitole 2.2 o intelektuálních stylech).

Tečka se používá i u členění textu pomocí číslic a písmen, např. *A., B., 1.1, 1.2, I., II.* (viz dále), a u odkazů na ně, např. viz *bod 1.3.1.*

12.7.2 ČÁRKA

Pravidla o užívání **čárky** jsou souhrnně podána v Pravidlech českého pravopisu (ve školním vydání viz s. 56–63, v akademickém vydání viz s. 60–67). Podrobný výklad by přesáhl možnosti této publikace, přesto je vhodné na tomto místě alespoň připomenout, že vsuvky se oddělují od okolního textu čárkami z obou stran (pokud nevyužijeme pomlček nebo závorek), např.:

Zatímco k jazykovému společenství, v našem případě mluvčích češtiny, patříme od narození a od malička si osvojujeme jeho komunikační normy...

Je-li vsuvka vložena do souvětí, musíme ji na konci oddělit čárkou podle pravidel o oddělování vět hlavních a vedlejších, i když vlastní vsuvku oddělíme pomlčkami:

Je ovšem zapotřebí dodat, že zatímco vzorce (modely) celkové výstavby textu lze přejímat poměrně snadno – i když bychom neměli některé v naší vědě tradiční postupy zcela opomíjet –, musí každá volba konkrétních jazykových prostředků pochopitelně vycházet z norem spisovné češtiny a přitom ovšem pružně reagovat na nově se objevující výrazové potřeby (týká se to především slovníku, zejména odborného názvosloví, tvoření slov i některých jevů syntaktických).

12.7.3 OTAZNÍK

Otazník se ve vědeckých a odborných textech používá zejména u řečnických a podobných otázek (viz odd. 9.1.2) a v titulcích. Někteří autoři si úvodem kladou otázky, na které v dalším textu sami odpovídají, např.:

Součástí této kapitoly budou i odpovědi na otázky: Do jaké míry se čtenář vciťuje do motivace, smýšlení a jednání hlavních postav? Odlišuje se styl Bureše básníka od stylu Bureše prozaika a Bureše publicisty?

Otázku však autor může položit i na závěr jedné kapitoly jako určité přemostění k tématu kapitoly následující (srov. např. poslední větu kap. 2). Dále se otazník užívá i uvnitř věty, kde se však píše v kulatých závorkách k naznačení pochybnosti o tom, zda předcházející výraz je tu na místě, anebo o platnosti předcházejícího tvrzení.

12.7.4 VYKŘIČNÍK

Vykřičník se používá – kromě po větách zvolacích – většinou jen uvnitř věty pro vyjádření nesouhlasu či údivu a uvádí se v závorkách, případně s částicí *sic!* (srov. vyjádření pochybnosti u otazníku).

12.7.5 STŘEDNÍK

Středník naznačuje hlubší předěl než čárka, avšak slabší než tečka. Nebyl proto správně použit v této větě: *Přesnosti se v odborných textech dosahuje mj. užíváním odborných pojmenování; tj. termínů.* Používá se tam, kde chceme naznačit různé stupně obsahové souvislosti mezi jednotlivými částmi textu, např.:

Vědecký text je ovšem zasazen do určitého sociálního kontextu a nese jeho stopy; prozrazuje svůj interakční rámec, nebo jak se také říká – participační rámec.

Využívá se i na konci jednotlivých položek výčtu (viz výše). Po středníku se pokračuje malým písmenem.

12.7.6 DVOJTEČKA

Dvojtečka uvozuje část textu, která svým obsahem z předchozího textu vyplývá nebo jej doplňuje, vysvětluje apod. Užívá se proto též mezi uvozoací větou a přímou řečí (citátem), anebo ve výčtu, buď uvedeném větou, anebo po výrazech *např.*, *kupř.* Následuje-li po dvojtečce nevětný výčet, začíná malým písmenem; jsou-li ve výčtu větné celky, začínají velkým písmenem. Přímá řeč nebo citace začíná po dvojtečce velkým písmenem (a často též uvozočkami).

12.7.7 TŘI TEČKY

Tři tečky na rozdíl od literárních textů, kde naznačují hezitaci (váhání) a přerušovanou nebo nedokončenou výpověď, se ve vědeckých a odborných textech používají buď k vyznačení vypuštěné části citovaného textu (viz odd. 11.3), anebo naznačují neúplnost položek výčtu. Tři tečky nemají členicí funkci, proto se za nimi píše ještě čárka nebo středník všude tam, kde to vyžaduje větná stavba.

Nahrazují-li vynechanou celou větu nebo vynechaná slova uprostřed věty, dělá se mezera před nimi i za nimi (tj. tři tečky se oddělují od ostatního textu mezerou z obou stran).

Naznačují-li jen vynechaný začátek nebo konec věty, připojují se zpravidla těsně k prvnímu/poslednímu uvedenému slovu, např.:

Obvykle se má za to, že...

V navázání na ... se autor pokusil...

... Mezi novými kritiky a jejich pokračovateli, příslušníky chicagské školy, je několik autorů, kteří rétorice věnovali řadu cených studií. Výklady v následující kapitole se proto vztahují k nim.

„Věda je totiž ... ve své podstatě záležitostí komunikativní.“

Ve výčtu, kde tři tečky naznačují jeho neúplnost či pokračování, se mezeza mezi poslední čárkou a tři tečky klade, např.:

Modalita se vyjadřuje takovými jazykovými prostředky, jako jsou slovesa (moci, muset, ...), substantiva apod.

Pro nepřesnost / neurčitost / vágnost / přibližnost nacházíme v našem jazyce množství různých výrazových prostředků. Jsou to jednak tzv. číslovky neurčité, jako několik, málo, několik málo, mnoho, nemálo, statisíce, ..., několikrát, vícekrát, mnohokrát, nescetněkrát, poněkolík, několikrát, několikrát, mnohonásobně, ..., několikrát, několikrát, ..., jednak různá příslovce, jako velmi, moc, hodně, poněkud, trochu, více, mnohem více, asi (tak), ...

12.7.8 APOSTROF

Apostrof (odsuvník) nahrazuje vynechané písmeno a ve vědeckých a odborných textech se vyskytuje zejména v citacích cizojazyčného textu. Není-li v pozici na konci slova, není za ním ani před ním mezera, např. *Peter's; l'avion.*

12.7.9 UVOZOVKY

Uvozovky se používají zejména u citací a přiléhají bez mezer k začátku a konci výrazu, který dáváme do uvozovek. Do uvozovek se dávají ty části textu, které doslovně citujeme nebo které chceme od ostatního textu odlišit. Uvozovky též naznačují, že jde o slovo či část textu z jiné stylové vrstvy, případně o metaforické pojmenování, přenesené užití, odstup autora apod. Např.:

Promluvu je třeba chápat jako proces, jako uplatnění jazykového systému, spíš než jako „nadvětnou“ rovinu jazyka; text, ko-

munikát není „jednotka větší než věta“, ale je složen z jednoho nebo více výskytů vět.

Je-li v uvozovkách celá věta, příslušná interpunkční znaménka (tečka, čárka, vykřičník, otazník) se píše před druhým uvozovacím znaménkem. Je-li citace vložena do jiného textu bez věty uvozovací, klade se druhé uvozovací znaménko před znaménko interpunkční, např.: *Idea „outlines“, kdy musím detailně dopředu plánovat, mne spíše svazuje.*

V českém prostředí se užívají uvozovky, jejichž první uvozovací znaménko se píše dole a druhé nahoře (na psacím stroji je nelze odlišit, při psaní na počítači bychom však měli toto pravidlo dodržovat). V jiných státech bývá úzus odlišný, např. ve frankofonních zemích se užívají uvozovky špičaté (« »), v němčině také, ale obráceně (» «), v anglofonních zemích jsou obě uvozovací znaménka umístěna nahoře (“ ”) atp. S rozvojem užívání počítačů při tvorbě textů se zvyšují možnosti užívání různých typů uvozovek, na druhé straně jsme ale někdy nuceni použít jiných uvozovek, než je u nás obvyklé.

Jednoduché uvozovky se často užívají jako citace v citaci, tj. uvnitř složených uvozovek, pro označení některých slov, nebo v přímé řeči. Např.:

„Když slovníkář při definování homofona užije mezi vymezujícími výrazy namísto spojky ‚and‘ spojku ‚or‘, vzniká nejistota, zda se definované slovo má chápat jako homofonum, nebo jako homonymum.“

12.7.10 POMLČKA

Pomlčka od sebe výrazně odděluje části textu. Používá se místo čárky, chce-li autor zdůraznit následující část sdělení, anebo doplnit vsuvku. Pomlčka se odděluje z obou stran mezerou. Jde-li o vsuvku, interpunkční znaménka (tečka, čárka, dvojtečka) se připojují za druhou pomlčku bez mezery. Pomlčka může nahrazovat výrazy *až, až do* nebo *proti (versus)*, např.: *5. – 10. ledna, protiklad znělé – neznělé souhlásky.* Při uvádění číselného rozsahu jen číslicemi (např. u letopočtů, kapitol, stránek textu apod.) se však většinou mezera nedělá, např. *s. 66–69, 1960–62, kap. 3–5.* Pomlčky také mohou nahrazovat zápornky, do kterých se vkládají různé vysvětlivky, např.: *Ověřování znalostí z této oblasti se většinou děje na základě již zmiňovaných technik – písemných projevů žáků.* Nadměrné užívání pomlček může text rozdrobovat a zneřehledňovat.

Někteří autoři pomlčkou oddělují samostatné části textu, např. v rámci jednoho odstavce, při uvádění několika větných příkladů, které spolu nesusvisejí, apod.

12.7.11 SPOJOVNÍK

V tištěném textu je třeba pomlčky odlišovat od **spojovníku**, který je kratší a připojuje se bez mezer, neboť spojuje dvě části slova nebo dva výrazy, které spolu úzce souvisejí. Používá se – na rozdíl od pomlčky – u složených substantiv či adjektiv povahy slučovací (např. u spojení typu *Joliot-Curie, zákon Boyleův-Mariottův, Rh-faktor, n-tice, RNA-viry, pH-metr, NK-buňky, hygienicko-epidemiologický*), u částice *-li* a při dělení slov. Končí-li předcházející řádek spojovníkem patřícím ke složenému výrazu, opakuje se spojovník na začátku následujícího řádku, tj. u druhého členu složeného výrazu. Při dělení slov se připojuje bez mezery. Při psaní textu na počítači je třeba mít na paměti, že program (textový procesor) dělí slova automaticky a že všechny spojovníky (tj. znaky pro dělení slov), které do textu přidáme mechanicky, zde zůstanou.

12.7.12 ZÁVORKY

Do závorky se dávají výrazy, které jsou do věty volně vloženy a kterými vysvětlujeme, doplňujeme nebo objasňujeme obsah dané věty či její části. Do závorky se v odborném textu dávají i zkrácené bibliografické odkazy (*Searle 1990*) a krátké poznámky a mezitextové odkazy, např. *jak jsme uvedli, viz výše, dále též odkazy na jednotlivé položky výčtu, např.: Jejich gramatická stavba je často (nebo vždycky?) shodná se stavbou vět z odstavců (e) a (f)*. Je-li výraz v závorkách součástí výpovědi, píše se tečka až za závorkou, v ostatních případech před ní. Stejně jako uvozovky, přiléhají i závorky bez mezer k začátku a konci výrazu, který chceme takto vyznačit.

Podle platné normy pro úpravu rukopisů se mají v rukopisu přednostně používat kulaté závorky ( ). Rovné (šikmé) závorky / / psané na psacím stroji pomocí lomítka potřebám tisku nevyhovují, protože nevyznačují začátek a konec textu, který je uveden v závorce. V odevzdávaném strojopisu je proto nutné ručně tyto závorky vyznačit jako kulaté.

Hranaté závorky [ ] se užívají k označení vynechaného textu [...], k přepisu výslovnosti anebo k vyznačení komentáře autora textu. Je-li k textu připojen číslovaný seznam literatury, na jednotlivá díla či autory se v textu odkazuje příslušným číslem v hranaté závorce.

Závorku v závorce můžeme použít, chceme-li naznačit několik úrovní textu, např. je-li k jednomu z příkladů v závorce ještě doplněna vysvětlivka: *Zjištění provádíme několika různými metodami (motivace, Komenckého „škola hrou“, bez motivace (pouze poslech))*. Nadměrné užívání závorek textu nesvědčí, stejně jako u pomlček.

12.7.13 LOMÍTKO

Lomítko (/) je typografický znak, který má několik funkcí. Ve zlomcích funguje jako šikmá zlomková čára (např. *1/2*); dále se užívá k oddělení jednotlivých údajů, např. při psaní dat (*5/6/1998*), anebo u telefonních čísel k vyznačení předvolby (*02/24245676*) apod.; kombinací nuly a lomítka vytvoříme na psacím stroji symbol pro průměr; na psacím stroji se lomítko též používá ve funkci závorky (viz výše).

V textu může lomítko označovat rovnocenné varianty, anebo naopak výběr ze dvou možností (čili alternativy), např. *a/nebo, čtenář/posluchač, přijmeme muže/ženy na úklid, znaménka připojená před/za zvýrazněný text*, případně zřetel na různé adresáty sdělení, např. *zaslal/-la*. Může také nahrazovat předložku u některých měrných jednotek, např.: počet otáček/min, rychlost v *m/s* nebo *km/hod*, a dále u místních jmen, např. *Ústí n/L, Frankfurt a/M*. Jak je vidět z uvedených příkladů, lomítko se připojuje ke spojovaným výrazům bez mezer. Někdy je však vhodné za lomítkem vynechat mezeru, a to v případě, kdy vznikne dlouhé spojení, které počítač považuje za jedno slovo. Není-li zadáno automatické dělení slov na konci řádku, může tím v textu vzniknout velká mezera, neboť počítač celé spojení přesune na následující řádku.

12.8 ■ VYZNAČOVÁNÍ ČÁSTÍ TEXTU

Autor může různými prostředky zvýšit přehlednost textu a naznačit systematickosti výkladu – může odlišit jevy nadřazené od podřazených či vzájemně souřadných.

Při dílčím členění textu na jednotlivé oddíly se v praxi využívá zcela individuálně různých kombinací římských číslic, arabských číslic, velkých a malých písmen, odrážek apod., případně i s mezititulky. Tyto kombinace metod členění textu většinou jeho přehlednost spíše snižují a zhoršují orientaci v něm, zvláště tehdy, používá-li autor některý prostředek častěji za sebou (např. *a), b), c)* v různých oddílech textu) nebo dokonce nedůsledně. To však neplatí o pouhé kombinaci čísel s mezititulky nebo zvýraznění ně-

kterých částí textu jiným typem písma. Je-li autor nepozorný, můžeme i v rámci jednoho článku najít např. tuto nesprávnou posloupnost členění: 1., 2), 3), 4., 5., což asi čtenáře dosti zmate.

U vysoce vědeckých článků a u delších textů se často používá tzv. desetinné třídění, avšak v praxi se zvolené schéma často nedodržuje. Někteří autoři nepovažují za nutné uvádět základní body osnovy a z nich teprve odvozovat podrobnější třídění, nýbrž přecházejí rovnou od jednoho dílčího problému k dalšímu (tedy např. po bodu 2.7 není bod 3., ale rovnou 3.1).

Mnoho autorů rovněž dává od 3. úrovně členění přednost – i při použití desetinného třídění – podrobnějšímu členění pomocí jiných symbolů, např. pomocí písmen – a), b), c), číslic – 1), 2) nebo 1., 2., odrážek apod. Naproti tomu u začínajících autorů se občas projevuje příliš podrobné členění, až na 5 úrovní (např. 1.1.2.2.1), i tam, kde tomu neodpovídá rozsah textu (např. je-li odborný článek napsán na základě diplomové práce).

Jako ukázkou z praxe můžeme uvést příklad členění a tomu odpovídajícího číselného označování jednotlivých částí jedné monografie z oboru humanitních věd:

Úvod

I. KOMUNIKATIVNÍ ASPEKTY TLUMOČENÍ

1. Úkoly teorie tlumočení

2. Komunikativní funkce simultánního tlumočení

2.1. Průběh procesu simultánního tlumočení

2.2. Komunikativní model procesu simultánního tlumočení

2.3. Jednotka simultánního tlumočení

2.3.1. Jednotka orientace v procesu simultánního tlumočení

2.3.2. Individuální charakter jednotky orientace v procesu simultánního tlumočení

II. PSYCHOLINGVISTICKÉ ASPEKTY PROCESU SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ

1. Souběžnost řečových činností v procesu simultánního tlumočení

2. Mechanismy zajišťující souběžnost řečových činností

III. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ÚROVEŇ SIMULTÁNNÍHO TLUMOČENÍ

atd.

Z teoretického hlediska způsob označování částí textu nově stanoví norma ČSN ISO 2145 (Dokumentace – číslování oddílů a pododdílů psaných dokumentů). Delší texty se podle obsahu dělí na díly, kapitoly, podkapitoly, oddíly, pododdíly a odstavce.

12.8.1 Při číselném označování jednotlivých částí textu se autoři mají řídit těmito pravidly:

– Části textu se mají označovat údaji složenými z arabských číslic, které se člení tečkami. Uvnitř číselného údaje se za tečkou nedělá mezera. Na konci číselného výrazu se tečka nepíše. Mezi číslem a textem se dělají dvě mezery;

– Předmluva či úvod se označuje nulou, hlavní text začíná jedničkou;

– Přehledy a obsahy se píšou od levé svislice se zřetelem k nejdelšímu číselnému označení:

0	Úvod
1	Začátek kapitoly
1.1	Začátek oddílu
1.1.1	pododdíl 1
1.1.2	pododdíl 2
1.1.2.1	odstavec 1
1.1.2.2	odstavec 2

12.8.2 Další možností uvedenou v normě je **abecedně-číselné označování částí textu**, které se má používat v tomto pořadí: velká písmena, římské číslice, arabské číslice, malá písmena. Za velká písmena a číslice náleží tečka a 1 mezera, za malá písmena se připojují závorky (kulaté nebo šikmé) a 1 mezera. Přehledy se řadí stupňovitě nebo od levé svislice, např.:

Úvod

A. První díl

I. První kapitola

1. Oddíl 1

2. Oddíl 2

a) pododdíl 1

b) pododdíl 2

atd.